

Aplikace některých ustanovení mezinárodního humanitárního práva v době mírové

Normy mezinárodního humanitárního práva jsou, jak je všeobecně známo, primárně určeny k zajištění ochrany vybraných skupin osob v době ozbrojeného konfliktu, ať již mezinárodního nebo nemezinárodního. Nebyl by však správný názor, který by časový rozsah jejich aplikace omezoval pouze na tuto dobu. V tomto příspěvku se budeme věnovat aspektům časového rozsahu aplikace ženevských úmluv a jejich dodatkových protokolů. Implementaci závazků z mezinárodního humanitárního práva v době mírové byla ve Vojenských rozhledech již věnována pozornost, viz např. [1], v tomto příspěvku se však zaměříme na některá konkrétní opatření, která vyplývají z existence norem aplikovatelných již v době míru a na zdůvodnění jejich aplikovatelnosti.

Existuje řada ustanovení ženevských úmluv a jejich dodatkových protokolů, která se aplikují i po skončení ozbrojeného konfliktu (srv. např. čl. 5 1. ženevské úmluvy [2], čl. 5 3. ženevské úmluvy či celý komplex ustanovení vymezený v čl. 6 odst. 3 a 4 4. ženevské úmluvy), nicméně předmětem našeho zájmu zde budou ta ustanovení, která se aplikují již před vypuknutím ozbrojeného konfliktu, tedy v době mírové.

O existenci těchto norem explicitně hovoří **společný čl. 2 všech čtyř ženevských úmluv** a čl. 3 prvního dodatkového protokolu (v tomto příspěvku se budeme zabývat jen normami upravující konflikty mezinárodní) [3].

Zabývejme se nyní otázkou, která ustanovení jsou míněna společným čl. 2 ženevských úmluv resp. čl. 3 prvního dodatkového protokolu.

Některá jsou smlouvami přímo zmíněna (např. čl. 23 1. ženevské úmluvy (dohody o nemocničních oblastech), čl. 26 téže úmluvy (ustavení a zmocnění pomocných společností), zejm. též čl. 44 a 53 téže ženevské úmluvy (režim užívání znaku červeného kříže), analogická ustanovení 2. ženevské úmluvy, dále čl. 14 4. ženevské úmluvy (zřízení nemocničních a bezpečnostních zón), čl. 60 prvního dodatkového protokolu (zřízení demilitarizovaných zón), čl. 6 a 82, prvního dodatkového protokolu (povinnost připravovat kvalifikovaný personál k provádění úmluv a protokolu a právní poradce v ozbrojených silách) a v neposlední řadě ustanovení všech čtyř ženevských úmluv a prvního dodatkového protokolu stanovující povinnost šířit znalost a postihovat porušení úmluv a protokolů). Nicméně z dikce společného čl. 2 vyplývá, že tento výčet není vyčerpávající, např. mezi takové normy jistě náleží ustanovení čl. 38 a násl. 4. ženevské úmluvy).

Ještě dále jde **článek 3 prvního dodatkového protokolu**, který určuje časový rozsah aplikace jak prvního dodatkového protokolu, tak nově i ženevských úmluv, a to tak, že explicitně vymezuje nejmenší přípustný časový rozsah aplikace, a to na dobu ozbrojeného konfliktu a dobu po konfliktu do doby, než budou propuštěny či repatriovány chráněné osoby. [4]

Mimo tuto dobu „nutného časového minima“ – tedy i **v době mírové** – se dle jeho prvé věty aplikují **všechna ustanovení** (ženevských úmluv a protokolů), **která jsou aplikovatelná v jakoukoli dobu**. Toto ustanovení čl. 3 je pro řešení naší otázky naprosto zásadní.

Jaký je důvod existence ustanovení platných již v době míru? Hlavním úkolem mezinárodního humanitárního práva je uchránit jisté skupiny osob před přímým útokem či jeho následky či zaručit jim poskytnutí určitého způsobu zacházení. Efektivní zvládnutí z toho plynoucích závazků v době ozbrojeného konfliktu není myslitelné, pokud by se ženevské úmluvy a jejich dodatkové protokoly aplikovaly bez jakékoli přípravy teprve okamžikem vzniku ozbrojeného konfliktu.

Z této úvahy vychází také již zmíněná některá ustanovení ženevských úmluv, k nimž protokol doplňuje další, aniž by však tento výčet považoval za vyčerpávající, neboť jak jsme uvedli, **aplikují se ta ustanovení, která aplikovatelná jsou, tedy ta, která ke své aplikaci nutně nevyžadují existenci ozbrojeného konfliktu.**

Podle mého názoru nelze jejich rozsah omezovat jen na nutnou přípravu materiálu či personálu, šíření znalostí úmluv a protokolů či postih jejich porušení, ale v zájmu budoucí ochrany chráněných osob musí i chování personálu činícího si nárok na ochranu vyvolávat důvěru možného nepřítele – např. že se bude schopen zdržet činností škodících nepříteli a podobně.

Ilustrujme tedy na příkladě prvního dodatkového protokolu existenci výše zmíněných ustanovení. Jeho ustanoveními, která se aplikují již v době míru, tedy dále jsou zejména:

- povinnost před zaváděním nových zbraní posoudit soulad jejich použití se závaznými pravidly mezinárodního práva (čl. 36),
- zákaz jiného než oprávněného užívání rozlišovacích znaků červeného kříže, červeného půlměsíce a jiných znaků a značek či signálů stanovených ženevskými úmluvami nebo prvním dodatkovým protokolem – tedy i znaku civilní ochrany (CO), čl. 38 odst. 1 věta první,
- výstavba, náležitosti systému velení a systému disciplíny ozbrojených sil, které míní stát jako takové užívat tak, aby byly splněny požadavky čl. 43,
- podpora činnosti Mezinárodního výboru Červeného kříže (MVČK), národních společností a jiných organizací určené ve prospěch (potenciálních) obětí ozbrojeného konfliktu (čl. 81),
- ustanovení upravující ustavení a činnost tzv. mezinárodní zjišťovací komise a učinění prohlášení dle čl. 90,
- ustanovení týkající se identifikace zdravotnického personálu, zařízení obsahujících nebezpečné síly a personálu CO (čl. 18, 56, 66).

Zvláštní pozornost zaslouží dle mého názoru čl. 58 a čl. 61 a následující:

- Dostát ustanovením čl. 58 písm. b) a c) mohou smluvní strany jediné tak, že nezbytná preventivní opatření budou činit již v době míru, neboť např. nemají-li se vojenské objekty nacházet v těsném sousedství objektů civilních v (nepředvídatelném) okamžiku propuknutí ozbrojeného konfliktu, **nemohou tam být umístovány ani v době mírové** (jinak nelze závazkům dle prvního dodatkového protokolu dostát, neboť situace konfliktu vzniká okamžitě). [5]

Pokud se jedná o komplex ustanovení týkajících se **civilní obrany (CO)**, čl. 61 a násl., lze ze stejných důvodů jako v případě čl. 58 dojít k následujícímu:

- personál, materiál a jednotky určený k plnění úkolů CO musí být připravován již v době míru. Jeho příprava musí (analogicky jako u ozbrojených sil dle čl. 43) odpovídat podmínkám pro použití v době konfliktu, tedy např.:

- musí být vymezeny **organizace, personál a materiál CO** v souladu s ust. čl. 61 odst. 2, 3 a 4,
- **spektrum činností organizací CO** musí být v souladu s vyčerpávajícím výčtem dle čl. 61 odst. 1, [6]
- **mezinárodní rozeznávací znak CO** může být užíván i v době míru pouze k označování organizací, personálu a materiálu CO (čl. 66 odst. 7 a 8), tj. těch které vyhovují všem podmínkám stanovených prvním dodatkovým protokolem, za nichž by měli právo na ochranu. Smluvní strany jsou neoprávněně užívání povinny postihovat. [7]

Specifickou otázkou je **režim příslušníků vojenských jednotek CO** (čl. 67), kde můžeme formulovat tyto závěry:

1. Jejich přidělení k CO je bez časového omezení, nicméně to **v době míru nevyklučuje přechod** příslušníků k bojovým útvarů, neboť nezměnitelnost takového zařazení, která je založena ust. čl. 67 odst. 1 písm. b), se uplatní jen po dobu konfliktu.
2. Již v době míru se uplatní pro tento personál **pravidla obsažená pod písm. c) a d)** téhož odstavce.
3. Zvláštní pozornost zasluhuje **ustanovení písmena f)** téhož odstavce, neumožňující plnění úkolů CO mimo území své strany. Platí i toto ustanovení v situaci, kdy v domovské zemi je mír?
 - Rozhodně platí tehdy, pokud v zemi jejich eventuálního působení je ozbrojený konflikt.
 - V situaci, kdy **v obou zemích je doba mírová**, bychom mohli jazykovým rozbořem čl. 3 prvního dodatkového protokolu dojít k závěru, že se – neboť toto ustanovení nevyžaduje ke své aplikaci existenci ozbrojeného konfliktu – **použije i v době míru**. Podporou může být podobný argument, jaký byl uplatněn v příp. čl. 58 písm. b) a účel tohoto ustanovení, to jest zajistit v případě konfliktu, který by jednotku mohl zastihnout mimo státní území, ochranu personálu CO a plnění dalších závazků z již tehdy plně aplikovatelného protokolu.
 - Pokud by tyto jednotky v zahraničí působily, nemají ani po vypuknutí ozbrojeného konfliktu právo na ochranu. Je navíc zřejmé, že nemají-li během svého zahraničního působení právo na ochranu, nemohou užívat znak CO.

Závěrem

Cílem tohoto příspěvku bylo poukázat především na širší časovou působnost norem mezinárodního humanitárního práva (MHP), která pro **dobu mírovou** – tedy mimo období existence ozbrojeného konfliktu či okupace – bývá často zužována jen na závazek šíření znalostí MHP či přípravu kvalifikovaného personálu.

Příklady ustanovení aplikovaných již v době míru jsou ovšem pouze ilustrativní a poukazují na nutnost studovat ženevské úmluvy a protokoly také ze zde zmíněného úhlu pohledu, jakož i nutnost přijímat pak odpovídající opatření k jejich plné implementaci.

Poznámky a literatura:

- [1] FUCHS, J. Implementace závazků mezinárodního práva humanitárního v době míru. *Vojenské rozhledy*, 2005, roč. XIV, č. 4, s.69-76.

- [2] Jde o čtyři úmluvy sjednané na diplomatické konferenci v Ženevě v r. 1949. První tři nahrazovaly podobné úmluvy z let 1864 (revize 1906) a 1929. Poslední úmluva byla přijata po ukrutnostech páchaných na civilním obyvatelstvu za druhé světové války. Jsou to *Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli ze dne 12. srpna 1949* (1. ženevská úmluva); *Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři ze dne 12. srpna 1949* (2. ženevská úmluva); *Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci ze dne 12. srpna 1949* (3. ženevská úmluva); *Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války ze dne 12. srpna 1949* (4. ženevská úmluva), č. 65/1954 Sb.; dále dodatkové protokoly *Dodatkový protokol k ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů* (první dodatkový protokol); *Dodatkový protokol k ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter* (druhý dodatkový protokol), č. 168/1991 Sb. a *Dodatkový protokol k ženevským úmluvám z 12. 8. 1949 o přijetí dalšího rozeznávacího znaku* (třetí dodatkový protokol) č. 85/2007 Sb.m.s.
- [3] Společný článek 2 ženevských úmluv se zabývá rozsahem jejich věcné působnosti, článek 3 prvního dodatkového protokolu je zaměřen na určení začátku a konce aplikace ženevských úmluv a prvního dodatkového protokolu.
- [4] Čl. 3 tak mimo jiné podstatně rozšiřuje rozsah aplikace úmluv na okupovaných územích (srv. vymezení v samotné 4. ženevské úmluvě, čl. 6). To však není předmětem tohoto příspěvku.
- [5] Ke shodnému závěru dochází i komentář k prvnímu dodatkovému protokolu. SANDOZ, Y., SWINARSKI, C., ZIMMERMANN, B. (eds.) *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. 1st ed. Geneva: International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, 1987.
- [6] Definice CO je jedním z typických příkladů ustanovení prvního dodatkového protokolu, která se v souladu s čl. 3 povinně aplikují již v době míru.
- [7] Viz např. stanovisko výboru II „Diplomatické konference o znovupotvrzení a dalším rozvoji mezinárodního humanitárního práva (Ženeva 1974-77)“, jak je vyložen v komentáři k dodatkovým protokolům (op. [5]), nebo i čl. 38 prvního dodatkového protokolu, jak již bylo zmíněno výše.

Ženevské úmluvy z roku 1949 se aplikují na všechny ozbrojené konflikty mezi smluvními státy a na případy okupace. Protokol I se aplikuje ve stejných případech, přitom postavil na roveň mezinárodním ozbrojeným konfliktům i národně osvobozené boje. Protokol II se vztahuje na všechny ostatní vnitřní konflikty, které nespádají pod Protokol I a mohli bychom je charakterizovat jako občanské války, kde na jedné straně vystupuje vládní vojsko a na straně druhé organizované hnutí odporu.

Čtyři ženevské úmluvy z roku 1949 obsahují 450 článků, dodatkové protokoly dalších 150 článků. Oba dohromady představují nyní monumentální dílo o 600 člancích, kterému se říká „Charta humanity“. Na ní staví mezinárodní humanitární právo. Mohli bychom také hovořit o zákazech některých zbraní, například těch které způsobují nadměrné utrpení (napalm, náslapné miny). To bychom se ale čím dál více blížili k právu válečnému. Je nad míru jasné, že tato dvě odvětví se navzájem ovlivňují a někdy splývají. Vždyť i ženevské úmluvy jsou svojí podstatou pravidly vedení války. Dnes se v mezinárodním právu klade největší důraz právě na odzbrojení a zákaz použití některých zbraní.

JUDr. Petr Bezouška, Ph.D.
 Vývoj a současný stav mezinárodního humanitárního práva
 (publikováno 28. 8. 2002)
<http://mezinardni2.juristic.cz/>